

УДК: 94
DOI

**Українці у суспільно-політичному та
культурно-просвітницькому житті Батумі
наприкінці XIX – початку XX століття**

Summary

Georgian-Ukrainian relations date back to the tenth century, and these relationships last for centuries. This article is exactly an attempt to portray these relationships. Ukraine has always played an important role in all sections of history, being one of the most serious players in the world politics and remains to this day.

The article relates to the activities of Ukrainians in Batumi. Although there were not many Ukrainians in Ajara, those who were, played a significant role in the development of this region of Georgia.

Two decades after joining, Batumi became the main seaport. Rothschild, Mantashev, Nobel and other monopolistic associations firmly established in the city. The event mentioned in the scientific work is properly discussed.

The article features Ukrainian figures who supported Georgian workers in every possible way. At the Rothschild factory Frenchman Guillon was the director, and the general manager was Shinkar, of Ukrainian origin. Only Georgians were hired, because "Georgians - conscientious workers and on time carry out the work entrusted to them." The work is richly represented by Ukrainian and Georgian archival documents depicting their working relationships, excellent attitude of the factory manager, Ukrainian Shinkar to the professionalism of Georgian workers is emphasized.

The article places a special emphasis on the rise of the revolutionary movement in Batumi, issues of loyal attitude of Ukrainian managers to Georgian workers. Moreover, Ukrainian Alexander Olchevsky was a member of the Batumi Social-Federalist Party, fluent in Georgian and Russian languages, who actively participated in secret meetings. He offered parties to lead work with a focus on national issues and hold meetings, with discussion of national issues on them.

The article presents the Catholics of Ukrainian origin living in Batumi and the Catholic Movement, Batumi occupation by Englishmen, economics education, arts, culture, medicine and more topical issues of cooperation in other fields. Batumi population remembers them as highly skilled workers and great friends of Georgians.

Keywords: *Archives Administration of Ajara, State Archives of Odessa. Ukraine-Georgia friendship - „Sakartvelo”*

(Робота виконана в рамках наукового гранту «Обмін знань і академічної культури в гуманітарних науках: Європа і регіон Чорного моря в другій половині XVIII – початку XXI століття при фонді М. Складовської-Кюрі (Євросоюз)» (H2020-MSCA-RISE- 2016, № 734645 - KEAC-BSR)

Грузино-українські відносини тривають століттями, беручи початок із давніх часів, а саме – з десятого століття. Україна завжди відіграла важливу роль у всіх сферах історії, оскільки була одним із найсерйозніших гравців у світовій політиці та залишається ним до цього дня.

Україна і Грузія – це ті країни, які повинні змінити сучасну реальність, створену імперіалістичною політикою Росії, і є надія, що ці країни стануть повноправними членами Європи.

Тема цієї статті присвячена минулому Аджарії – одному з найстаріших і найбільш важливих куточків Грузії та діяльності українців у Батумі. Хоча українців було не багато в Аджарії, але ті, хто були, відіграли значну роль у розвитку цього регіону Грузії.

1878 року в Аджарії було створено Батумський район, який увійшов безпосередньо до складу Російської імперії. Через два десятиліття після приєднання Батумі став основним морським портом та основним експортним пунктом. У місті міцно утвердилися фірми Ротшильда, Манташева, Нобеля та інші монополістичні об'єднання. Їхньому контролю підпорядковувалися в той час технічно добре обладнані підприємства, які визначали комерційний профіль Батумського району.

Серед них слід виділити завод Ротшильда. Директор заводу, француз Гийон, і головний керуючий Шинкар, українського походження, на роботу

брали тільки грузинів. На їхню думку: «грузини – сумлінні працівники та вчасно виконують доручену їм роботу» [1].

Саме тому на заводі Ротшильда вони переважали серед робітників. Гийон і Шинкар чомусь не вподобали росіян, бо за їхніми словами: «...російські працівники ставляться до справи поверхнево» [2]. Щодо цього питання вони мали зустріч із керівництвом Батумського району. На зустрічі з військовим губернатором Батумського району російські офіційні особи ображали грузинів, називаючи їх грабіжниками і бунтівниками. Вони зажадали скоротити кількість грузинських робітників на фабриках і заводах, директорів зобов'язали замість них брати на роботу тільки росіян. Проти таких шовіністичних дій виступили з критикою Гийон і Шинкар, переконуючи, що чиновники не знають грузинів і тому намагаються очорнити їх. Вони підкреслювали, що грузини сумлінно виконують роботу і в тому, що завод Ротшильда займає передові позиції на світовому ринку, є їхня заслуга. Озлоблене цим керівництво Батумського району піддало нападкам Гийона і Шинкаря, називаючи їх грузинськими агентами, і відправило доноси наміснику царя на Кавказі, в якому було прохання позбавлення від директора та головного керуючого. 16 квітня 1901 року на зборах, проведених у військового губернатора Батумського району, відбулося жорстке протистояння між Шинкарем і помічником губернатора Мордюковим. Шинкар назвав Мордюкова людиноненависником, Мордюков, зі свого боку, заявив, що «Батумський район безпосередньо входить до Російської імперії, і він не візьме до уваги чиясь думку» [3]. Можливо, це стало причиною того, що на заводі Ротшильда посилювалося соціал-демократичне об'єднання. Всі страйки, що відбувалися на заводі Ротшильда, закінчувалися перемогою робітників. Ось що пише Йосип Хурашвілі, який наприкінці листопада 1901 року прибув до Батумі, своїм однопартійцям до Тбілісі у листі від 22 січня 1902 року: «Директор заводу Ротшильда француз Гийон і головний керуючий Шинкар – воістину гуманні люди. Вони виявляють величезну симпатію грузинам. Саме тому більшість тутешніх робітників складають грузини... Ми створили на заводі соціал-демократичні гуртки, до яких увійшли наші прихильники від робітників. Страйки, які ними влаштовуються, директор заводу і головний керуючий сприймають спокійно, і завжди задовольняють основні вимоги» [4].

У період революції 1905 – 1907 років активізувалися політичні партії. Особливо виділялися соціал-демократи і соціал-федералісти. Вони часто протистояли одна одній. Між ними відбувалися політичні дискусії. Цікавим є той факт, що членом батумської соціал-федералістичної партії був українець Олександр Алчевський, який прекрасно володів грузинською та російською мовами. 24 серпня 1905 року в Батумі в одному з будинків, розташованому на Маріїнському проспекті (нині проспект Мемед Абашидзе), відбулося таємне зібрання, в якому брали участь соціал-демократи і соціал-федералісти. Активну участь у ньому взяв Алчевський. Він пропонував партіям вести роботу з акцентом на національні проблеми і провести мітинги з обговоренням на них національних питань. З його думкою не погодилися, але той факт, що українець ставив національні вимоги, був знаковим. Алчевський загинув 4 грудня 1905 року під час бойових дій у Батумі. Ось що писав про нього Давид Месхишвілі, член соціал-федералістської партії: «Сталася жахлива подія. Під час бойових дій (мається на увазі 4 грудня 1905 року) загинув наш товариш Олександр Алчевський. Він завжди виділявся принциповістю. Любив Грузію і боровся за її благополуччя. Для нас він стане прикладом борця за щасливе майбутнє» [5].

Особливо значимою була Батумська соціал-демократична партія. У цієї політичної сили були гарні відносини з соціал-демократичними рухами, існуючими в містах Російської імперії того часу, зокрема соціал-демократичною партією Києва. Слід зазначити, що 11 квітня 1910 року з Києва до Батумі прибули члени цієї партії Микола Тарасюк і Павло Бубенко, які перебували в Батумі тривалий час.

22 листопада 1910 року в Батумі відбувся антиурядовий мітинг, на якому разом з іншими ораторами виступили Тарасюк і Бубенко. Про це начальник управління жандармерії Батумі повідомив військовому губернатору Батумського району, зазначивши, що «нам стало відомо про візит київських соціалістів, які ведуть бесіди з батумськими соціалістами – і бесіди ці, звичайно ж, мають антиурядовий характер. 22 грудня на антиурядовому мітингу виступили з промовою київські соціалісти. Люди вітали їх оплесками. Вважаю за необхідне негайно затримати київських соціалістів». Нам невідома подальша їхня доля, але відомо, що 20 червня 1911 року через Батумі до Києва виїхали батумські соціал-демократи Давид Кахадзе, Петре Ломадзе та Іване

Дарахвелідзе. Можливо, вони були запрошені до Києва для планування стратегії майбутньої роботи [6].

На початку ХХ століття в Батумі проживало багато католиків. Чого тільки вартий прекрасний католицький собор цього міста. Військовий губернатор Батумського району та його апарат усіляко намагалися перешкодити католицькому руху. Серед тих, хто шукав правосуддя в уряді, часто фігурував український католик Прідіус, який мешкав на вулиці Смекалова. Він часто зустрічався з іншими католиками і проводив із ними бесіди. 15 лютого 1910 року губернатора листом було поінформовано про зустріч у будинку Рефлера на вулиці Смекалова, в якій брали участь католики з Тбілісі та Кутаїсі. Під час зустрічі, повідомляв дописувач, мова йшла про минуле Грузії, негативний вплив Російської імперії тощо. А 4 березня 1910 року в іншому листі також на ім'я губернатора говорилося про те, що зустрічі католиків у квартирі Прідіуса носять систематичний характер і мета їхня: активізувати католицьке життя у Батумі. А також про те, учасники зібрань мають за мету перетворити Батумі на один із основних центрів католицького руху регіону й аргументують це тим, що тут діє одна з найсильніших католицьких церков [7].

За дорученням військового губернатора Батумського району була створена група, на яку покладалася розробка програми, що мала містити різного роду заходи, що перешкоджають розвитку католицького руху.

Окрім того, що католики збиралися у Прідіуса, вони часто вивішували антиурядові прокламації, в яких розкривалися шовіністичні цілі та дії російського царя, спрямовані на створення перешкод католицькому руху в Батумі. Одна така прокламація була знайдена поліцією в лютому 1911 року на вулиці Лоріс-Мелікова. Військовий губернатор доручив поліцмейстеру Рожанову розслідувати, ким була виготовлена ця прокламація. У відповідному листі від 25 лютого 1911 року Рожанов пише губернатору наступне: «...повідомляю, що авторами вивішеної на вулиці Лоріс-Мелікова прокламації є католики. Нам відомий той факт, що на чолі їх стоїть громадянин Прідіус, чий будинок знаходиться на вул. Смекалова, що став місцем збору батумських католиків. Нам також стало відомо, що зв'язок їх з іншими католиками відбувається у посла Франції в Батумі, якого, вочевидь, просять

поінформувати владу Франції про те, як росіяни утискають батумських католиків» [8]. У травні 1912 року було проведено церковний хід за участю грузинських католиків. Очолювали ходу Прідіус і католицький священник Жакомо, який спеціально прибув з Італії. Учасники ходи підійшли до католицької церкви. Цей факт украй розсердив військового губернатора Батумського району, але якою була його дія у відповідь – документально не зафіксовано.

Після 1914 року стали частим факти відвідування іноземцями Батумі. Наприклад, у листопаді того року через Париж до Батумі прибув дехто Максиміліан Делакура, який був у захваті від Батумської католицької церкви. Гість цікавився життям католиків у Батумському районі та зустрівся з місцевими католиками Опанасом Багошвілі та Давидом Гіоргадзе, котрі розповіли гостю, що царська влада всіляко перешкоджає католикам, утискаючи їхні права, оскільки католицький рух не повинен «кидатися в очі». Гість пообіцяв проінформувати про це французьку громадськість [9].

Із березня 1918 року за рішенням Брест-Литовського договору Батумський район було передано туркам і вони залишалися тут до листопада 1918 року. Потім до Батумського району ввійшли англійці. Як і турки, вони хотіли, щоб Батумський район відійшов від Грузії та ввійшов до складу іншої держави, але потужний національно-визвольний рух не дав ворогам такої можливості.

Треба відзначити, що за останнього періоду окупації англійцями Батумського району, зокрема в травні 1920 року, в Батумі перебували українці Леонід Масловський, Сергій Андрухович і Олександр Миклашевський.

Цікава думка Олександра Масловського про Батумі, котрий бував у Батумі ще 1913 року: «Батумі – гарне місто. Більшість жителів – грузини. Вони дуже гостинні. У грузин цікава історія, на їхній території багато незвичних церков-монастирів. Незважаючи на те, що грузини вже давно є колонією Росії, вони – волелюбний, гордий народ. В даний час (тобто 1920 року) грузини будують незалежну державу, і, вважаю, що у них вийде. Вони того варті... У Батумі красивий порт. Там англійські судна завершують роботи. З Батумі вивозять різну продукцію: в основному ліс, сільськогосподарські продукти

тощо» [10]. У середині червня 1920 року почалися переговори між англійцями і командуванням грузинської армії щодо передачі Батумського району. З цього приводу Олександр Миклашевський говорив, що «...у грузин є перше право на Батумський район, оскільки цей край – історично Грузія» [11].

Крім суспільно-політичного життя, українці активно брали участь у культурно-просвітницькій діяльності. Їхній внесок настільки був яскравим, що цікаві матеріали про це зберігаються не тільки в архівах, а й у мемуарній літературі.

У першій половині 1889 року в Батумі відбувся концерт групи співаків з Одеси за участю Лисовця, Артеменка і Лініка. Їхні концерти були високо оцінені населенням Батумі.

1897 року до Батумі з Києва приїхала театральна трупа під керівництвом Євгена Федоренка. В Батумі у домашньому театрі Ананьєва трупа показала кілька вистав, які отримали визнання.

Слід зауважити також, що український співак Анатолій Коваль та його дружина Марина Гончарук тривалий час працювали у Батумі. Вони часто виступали з концертами не тільки в ньому, а й в інших частинах Грузії. Їхня творча діяльність сприймалася населенням із великим захопленням.

У Батумі працювали на бібліотечному поприщі протягом 1914 – 1915 років українки Анастасія Рибалко та Ксенія Коровяк, інформація про яких зберігається в архівах [9].

Українці працювали в різних організаціях медичної, освітньої та економічної галузей, залишивши по собі добру пам'ять у населення Батумі як висококваліфіковані працівники та великі друзі грузин.

Отар Гоголішвілі,
Тамаз Путкарадзе,
профессори Батумського державного
університету ім. Шота Руставелі

Список використаних джерел:

1. ЦДА АУА (Центральний Державний Архів архівного управління Аджарії), Ф. 1, ОП. 1, Д. 26, Л. 10;
2. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 26, Л. 26;
3. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 26, Л. 66 – 68;
4. ЦДА АУА, Ф. 2, ОП. 1, Д. 102, Л. 25;
5. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 26, Л. 103 – 109;
6. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 69, Л. 11;
7. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 69, Л. 24 – 27;
8. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 69, Л. 34 – 36;
9. ЦДА АУА, Ф. 12, ОП. 1, Д. 227, Л. 89;
10. ЦДІАГ (Центральний Державний Історичний архів Грузії), Ф. 1640, ОП. 12, Д. 187, Л. 89;
11. ЦДІАГ, Ф. 1640, ОП. 12, Д. 187, Л. 96.